

УДК 330.140.021

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ДРАЙВЕР РОЗВИТКУ АГРОТУРИЗМУ В УМОВАХ БІОЕКОНОМІКИ

О. Яворська, к. б. н., доцент

ORCID ID: 0000-0002-4499-6853

Київський національний лінгвістичний університет

© О. Яворська, 2020

<https://doi.org/10.31734/agrarecon2020>.

Яворська О. Інтелектуальний капітал як драйвер розвитку агротуризму в умовах біоекономіки

Біоекономіку розглядають як основу розбудови нової концепції економічних цінностей суспільства, що викликає інтерес до агротуризму як перспективного напрямку організації підприємницької діяльності у сільській місцевості. Індустрія екоагротуризму є однією з галузей, що відіграє важливу роль в екологічному, соціальному та культурному розвитку суспільства. Доцільність розвитку агротуризму саме в Україні обґрунтовується тим, що він може стати каталізатором структурної перебудови економіки, забезпечити демографічну стабільність і вирішити нагальні екологічні та соціально-економічні проблеми українського села. Доведено, що основні детермінанти розвитку новітніх форм туризму в сільській місцевості та диверсифікації виробничо-економічної діяльності на селі зумовлені рівнем інтелектуального капіталу агропідприємств. Актуалізується питання класифікації агротуристичного бізнесу в країні в новітніх умовах з урахуванням зарубіжного досвіду. Розкрито та уточнено роль інтелектуального капіталу та його складових в організації підприємницької діяльності у сфері агротуризму в Україні. У побудові моделі капіталізації туристичного потенціалу сільських регіонів України та примноження доходів фермерських господарств в умовах біоекономіки значної ваги набуває агротуризм – драйвер розбудови економіки сільських територій у майбутньому. Модернізація туристичних пропозицій, інноваційність створення туристичних продуктів, які спроможні підкреслити «бренд» сільської місцини, за умов впровадження екологічних агрономічних методів, забезпечення співпраці між особами, які беруть участь у здійсненні означеної діяльності й застосуванні державно-приватного партнерства можуть втілитися в життя за умов примноження людського, реляційного та організаційного капіталів. Результати дослідження становлять інтерес для вчених, економістів та експертів з управління інтелектуальним капіталом підприємств, корпорацій та фірм.

Ключові слова: агротуризм, інтелектуальний капітал, сталий розвиток, біоекономіка.

Yavorska O. Intellectual capital as the driver of agritourism development in the conditions of bioeconomics

Bioeconomics is examined as a basis of development of a new concept of the economic values of society that causes interest in the agritourism as a perspective direction of organization of entrepreneurial activity in rural locality. The industry of ecoagritourism is one of the sphere of activity that plays an important role in the ecological, social and cultural development of the society. The expediency of agrotourism development in Ukraine is justified by the fact that it can play the role of a catalyst for structural adjustment of the economy, ensure demographic stability and solve urgent environmental and socio-economic problems of the Ukrainian countryside. It is proved that the main determinants of the development of the latest forms of tourism in rural areas and diversification of production and economic activities in rural areas are shaped by the level of intellectual capital of agricultural enterprises. The issue of classification of the agritourism business in the country in the newest conditions taking into account foreign experience is actualized in the article. The role of intellectual capital and its components in the organization of entrepreneurial activity in the field of agritourism in Ukraine is revealed and specified in the work. The author used a set of general and special methods in this article (they were historical and logical method, method of analysis and synthesis, graphic construction, scientific abstraction). At the construction of the model of capitalization of the tourist potential of rural regions of Ukraine and increase of acuestss of farms in the conditions of bioeconomics, agritourism has become of great importance and acts as a driver of development of the economy of rural

territories acquires in the future. The modernisation of tourist suggestions, innovativeness of creation of tourist products that is able to underline the brand of rural place, at the terms of introduction of ecological agronomical methods, providing collaboration between persons that participate in implementation of activity and application of state-private partnerships can be fulfilled by growing the human, relational and organizational capitals. The study provides results for scientists, economists and experts in the management of intellectual capital of enterprises, corporations and firms.

Key words: intellectual capital, agritourism, sustainable development, bioeconomy.

Постановка проблеми. Сталий розвиток України в умовах становлення та розвитку біоекономіки має базуватися насамперед на підвищенні рівня інноваційності її виробничого сектору та інтелектуалізації всіх галузей діяльності. Водночас сталий розвиток передбачає, що суспільство не руйнує навколишнє природне середовище, а навпаки, враховує закони його еволюції, генезису та відтворення (Costanza, 2020; Fennell, 2020). Більшість країн вбачають розвиток різних видів туризму у сільській місцевості не лише як шлях подолання бідності, а й спосіб забезпечення стійкості сільського середовища, тому кожна галузь пропонує власні рішення у своєму соціально-економічному просторі. Агротуризм можна розглядати як інноваційну та диверсифікуючу стратегію для господарств, яка охоплює широкий спектр способів оздоровлення й дозвілля туристів, а також організацію підприємницької діяльності, що несе економічні та соціальні вигоди для фермерів та сільських громад (Ciolac et al., 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агротуризм – це діяльність, яка системно охоплює економічні, соціальні та екологічні компоненти стійкості, тісно пов'язані з місцевими громадами та їхнім ставленням до туризму (Ciolac et al., 2019). Доцільність розвитку агротуризму саме в Україні обґрунтовується тим, що він може відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки, забезпечити демографічну стабільність і вирішити низку нагальних соціально-економічних проблем українського села (Безугла, 2018, с. 283). Окремі питання еко- та агротуризму, що були пов'язані із загальним аналізом рівня розвитку туризму й оцінки рекреаційного потенціалу в країні та регіонах, висвітлено у працях О. Любіцевої, О. Бейдика, М. Біржа-

кова, О. Дмитрука та ін. Проблематикою сталого розвитку туризму займалися З. Герасимчук., В. Смаль, С. Новицька, Ю. Миронов, Ю. Зінько, М. Рутинський, Н. Кудла, Т. Бочкарьова, А. Кускова, Л. Жданова, О. Савицька, С. Сонько, М. Черчик, Н. Шумлянська та ін. Елементи економічного механізму функціонування туризму на макро- та мезорівнях показано у працях таких дослідників, як А. Александрова, В. Квартальнов, В. Козирева, П. Саблук, Я. Гадзало; мікрорівня – Л. Безугла, Т. Пінчук, П. Гаврилко, А. Колодійчук, Л. Забуранна та ін.

Сучасна практична робота з організації функціонування підприємництва у сфері еко- та агротуризму в Україні має нестабільний характер, без опори на будь-які науково обґрунтовані програми або концепції, за відсутності координації дій основних агентів у галузях, дотичних до вказаних видів туризму. До певної міри це можна пояснити тим фактом, що на сьогодні агро-, еко- та зелений туризм не набули поширення в Україні, хоча розвиток цього виду підприємництва допоміг би вирішити певні соціальні та економічні проблеми українського села.

Постановка завдання. У рамках дослідження ми ставили такі завдання: виділити репрезентативні аспекти агротуризму у межах концепції біоекономіки, виокремити основні форми агротуристичного туризму в Україні; проаналізувати зарубіжний та вітчизняний досвід розбудови підприємництва в сільській місцевості й виявити синергетичні ефекти в результаті примноження інтелектуального капіталу суб'єктів підприємницької діяльності на селі та означити бар'єри щодо розвитку агротуризму, які пов'язані з нестачею знань, організаційного та реляційного капіталів.

Методика дослідження та матеріали. Професійні дослідження (визначення та оцінка джерел інформації, збір та аналіз інформації, підготовка теоретичної бази) застосовувалися для аналізу та інтерпретації даних; для графічних зображень і табличного обчислення використовували програми Paint 3D, XMind та Microsoft Excel. На основі абстрактно-логічного методу уточнено взаємозв'язки категорій: «сільський туризм», «зелений туризм», «екотуризм», «агротуризм» та «екоагротуризм».

Виклад основного матеріалу. Біоекономіка є складовою сучасної економіки, вона опікується питаннями використання відновлюваних біологічних ресурсів суші та моря (сільськогосподарські культури, ліси, тварини, мікроорганізми тощо) для виробництва продуктів харчування, матеріалів та енергії. Вважають, що інноваційна та економічно ефективна біоекономіка може забезпечити економічні можливості для виробників та підприємств у сільській місцевості, а також зберегти біорозмаїття й довкілля. Серед напрямів діяльності у рамках концепції біоекономіки можна вказати такі, як інвестування в екологічно чисту техніку (Smoleńska, 2016, s. 151); розробка та підтримання онлайн-платформ (наприклад, «Off-Grid DŹY») для сільських громад із питань впровадження відновлюваних видів енергії; організація транснаціональної співпраці з просування рішень для виробництва відновленої енергії у сільських громадах; переорієнтація на виробництво екопродукції (наприклад, невеликі господарства Польщі, переорієнтовані на виробництво органічних овочів, успішно підвищили конкурентоспроможність та рентабельність); створення оперативних груп (мережа EIP AGRI) для впровадження агрономічних методів, що сприяють зменшенню викидів парникових газів у процесі органічного землеробства, та багато іншого. Отже, розробка політики для сільськогосподарської та агроекологічної сфер полягає в поліпшенні забезпечення екологічних суспільних благ, примноженні

позитивних та мінімізації негативних зовнішніх ефектів сучасного економічного середовища.

Індустрія екоагротуризму є однією з галузей, що відіграє важливу роль в екологічному, соціальному та культурному розвитку суспільства. Щорічно у США на потреби екологічного туризму виробляється товарів і послуг на понад 55 млрд дол.; зростання доходів від агротуризму у 2002–2007 рр. складало 75,3%, 2007–2012 рр. – 13%, після 2013 року – близько 10% (Chase et al., 2018, p. 16); у країнах Європи сукупний дохід від агроорієнтованих видів туризму складає 10–20% від загального прибутку індустрії відпочинку, рекреації й туризму (Ana, 2017). Агротуризм – це комплексна діяльність, яку провідні науковці та економісти розглядають як дієвий механізм із забезпечення здоров'я нації, збереження природного навколишнього середовища, а також як чинник підвищення рівня життєвих стандартів у сільських поселеннях за умов підтримання стійкості неурбанізованого середовища. Стабільність ставить свій акцент на цінностях і принципах, які мають за основне призначення керувати діями відповідально та гармонійно з урахуванням екологічних і суспільних наслідків, а також економічних цілей (Ciolac et al., 2019). На сьогодні загальновідомими є такі моделі агротуристичного бізнесу: британська: кінні та піші екскурсії, риболовля; німецька: сумісна робота з фермерами у полі; французька: кулінарія та виноробство (приватні винні погреби, садиби та кухні); італійська: аналогічна з французькою, але зі широким спектром історико-культурних послуг і турів; чеська: відпочинок на природі й територіях різного режиму охорони та заповідання. Кожна країна відповідно до власних можливостей, особливостей природного та історико-культурного розвитку вибудовує свою модель сільського туризму.

Згідно з нашими розвідками в Україні можна виокремити такі види агротуризму: зелений туризм (відпочинок поєднується зі сільськогосподарською роботою, збиранням

врожаю); сільський туризм (відпочинок у сільській місцевості); агротуризм (вивчення сільського способу життя у широкому спектрі; наявність будиночків, осель і сільських готелів з високим рівнем сервісу); екотуризм (на відміну від означених видів туризму, тут провідною атракцією виступає природа (природний капітал), а не сільська місцевість; превалюють організовані туристичні прогулянки, тематичні екскурсії тощо у межах національних парків, заповідників, екотериторій); екоагротуризм (перебування туриста в агрооселях, а також на екотериторіях); відпочинковий і спортивний (переважно велосипедний) агротуризм.

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку й становлення агротуризму показав, що найуспішніше процес формування туристичних дестинацій у сільській місцевості відбувався за умови активного впровадження освітніх програм серед місцевого населення. Власне, примноження інтелектуального капіталу місцевих підприємців та громад спричинило значний синергетичний ефект, що проявлявся в опануванні нових ринкових ніш, підвищенні стійкості сільськогосподарських підприємств, створенні нових робочих місць, урізноманітненні й можливості впровадження нових форм поєднання існуючих туристичних послуг. Самі селяни та їхні громади перетворювалися на активних інноваторів з розвою агротуристичного бізнесу в регіонах.

Згідно із затвердженою Європейською Комісією розвитку сільського господарства програмою на 2014–2020 рр. відповідно до визначених пріоритетів політики розвитку сільського господарства в ЄС забезпечується розподіл підтримки Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільського господарства для сільських районів. Державам-членам та регіонам ЄС необхідно адаптувати щонайменше чотири з цих пріоритетів для розробки своїх програм розвитку сільського господарства, які розбиваються на конкретні сфери втручання, відомі як фокусні сфери. До таких, зокрема, належать проекти з навчання впродовж життя та професійної підготовки в сільському госпо-

дарстві. Завдяки цій фокусній зоні держави-члени підтримують заходи з розбудови потенціалу та передачі знань жителям сільських населених пунктів. На меті є перепідготовка 3,9 млн учасників упродовж 2014–2020 років у рамках заходу «Передача знань» (рис. 1). Наступне – проєкт зі зміцнення зв'язків між сільським господарством, виробництвом продуктів харчування та лісовим господарством, а також дослідженнями та інноваціями, у тому числі з метою покращання екологічного управління та ефективності. Завдяки цій фокусній зоні держави-члени підтримують співпрацю між своїми зацікавленими сторонами у розвитку сільського господарства та дослідження з метою підвищення інновацій у сільському секторі (рис. 2). Заплановано 15 235 операцій співпраці в рамках заходу. Європейська мережа розвитку сільського господарства (The European Network for Rural Development (ENRD)) слугує центром для обміну інформацією про те, як на практиці працюють політика, програми, проєкти та інші ініціативи для розвитку сільського господарства та як їх можна вдосконалити, за аналітичною базою якої складено графічний матеріал.

Джерелом знань про детермінанти розвитку агротуризму є освіта. Так, дослідження у Польщі показали, що постачальники агротуризму мають вищий за середній рівень освіти серед фермерів (Baum і Kozera-Kowalska, 2019). Означене доводить важливість інтелектуального капіталу в організації сучасного підприємництва на селі. Традиційна модель інтелектуального капіталу підприємства охоплює такі складові: людський капітал (знання, навички, творчі здібності, саморозвиток, уміння); організаційний капітал (технічне і програмне забезпечення, патенти, організаційна структура, корпоративна культура) та реляційний (або клієнтський) капітал (зв'язки з клієнтами, інформація про клієнтів, торгова марка, бренд, репутація, соцмережі) (Собко, 2014, с. 84).

Рис. 1. Загальна кількість учасників країн-членів ЄС, які пройшли навчання у рамках зони фокусування «Сприяння навчанню упродовж всього життя та професійна освіта» за програмою «Передача знань» країн ЄС (ENRD. Rural Development Programmers 2014–2020: Focus Area 1C..., 2020).*

* Градація проведена відповідно до загальної кількості учасників.

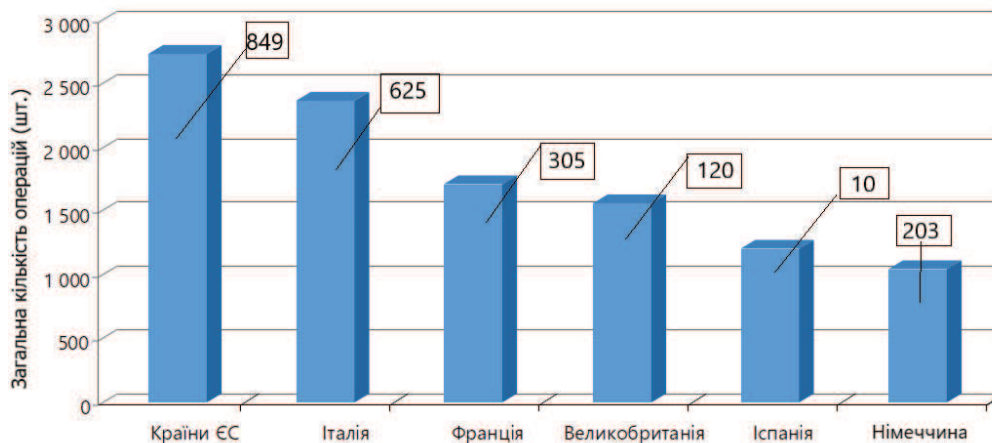

Рис. 2. Провідні країни – члени ЄС за показником кількості операцій зі співпраці, що підтримуються в рамках заходу для зміцнення зв'язків між сільським та лісовим господарством, виробництвом продуктів харчування й дослідженнями з інновацій, у тому числі з метою покращання екологічного управління та ефективності (ENRD. Rural Development Programmers 2014–2020: Focus Area 1B..., 2020).*

* У виносці вказана кількість оперативних груп, які працюють в країні.

За результатами нашого дослідження, серед основних причин, що виступають бар'єрами у розвитку агротуристичного бізнесу в Україні і подолання яких лежить у площині вирішення проблеми примноження інтелектуального капіталу, можна вказати такі:

- недооцінка місцевою владою та сільським населенням значення місцевої історії та культури як туристичного ресурсу та розуміння феномену самобутнього побуту, звичаїв, традицій та промислів. Для порів-

няння, Італія та Австрія, зокрема, в гірській місцевості, маючи понад 2,5 млн місць для розміщення відпочивальників і щорічно приймаючи понад 50 млн туристів, забезпечують притік клієнтів за умов, коли лише гірський рельєф виступає основною атракцією (Ciolac et al., 2019).

- відсутність організаційних (особливо комунікативних, психологічних) навичок роботи в туристичному бізнесі та знанневого капіталу селян. Дослідники М. Козира-Ковальська та Ю. Углич розглядають агро-

туризм як швидкозростаючу форму ділової ініціативи у багатьох країнах світу (Kozera-Kowalska and Uglis, 2016, p. 429).

- відсутність профільних фахівців та програм із перепідготовки сільського населення (особливо незайнятого та безробітного). Згідно з даними аналітиків Евросоюзу, наданими на кінець 2017 року, однією з основних причин нерозвинутості агротуристичної діяльності в сільській місцині нових країн-членів (Болгарія, Румунія, Хорватія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Угорщина та ін.) вбачають відсутність знань нового капіталу та досвіду співпраці селян із місцевою владою, туроператорами, стейкхолдерами (Maria-Irina, 2017).

- відсутність можливостей розширення та впровадження новітніх інформаційних технологій, які б забезпечили успішне формування образу України як передової країни аграрного туризму у світі.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Для вибудовування мо-

делі капіталізації туристичного потенціалу сільських регіонів України та примноження доходів фермерських господарств в умовах біоекономіки значної ваги набуває агротуризм – драйвер розбудови економіки сільських територій у майбутньому. Модернізація туристичних пропозицій, інноваційність створення туристичних продуктів, які спроможні підкреслити «бренд» сільської місцини, за умов впровадження екологічних агрономічних методів, забезпечення співпраці між особами, які беруть участь у здійсненні означеної діяльності й застосуванні державно-приватних партнерств, можуть реалізуватися за умов примноження людського, реляційного та організаційного капіталів.

Концептуальні рамки, представлені в дослідженні, не можна розглядати остаточними, вони скоріше покликані заохотити подальші напрацювання, дискусії та дебати щодо впровадження агротуризму та вдосконалення розуміння особливостей операціоналізації проблеми примноження інтелектуального капіталу для забезпечення сталого розвитку сільських поселень.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Безугла, Л. С., 2018. Розвиток екотуризму на засадах функціонування підприємництва. *Економіка та управління підприємствами*, 19, с. 282–286.
- Собко, О. М., 2014. *Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація – функціонування–розвиток*. Тернопіль: Крок.
- Ana, M.-I., 2017. Ecotourism, agro-tourism and rural tourism in the European Union. *Cactus. Tourism Journal*, 15, 2, pp. 6–14.
- Baum, R. and Kozera-Kowalska, M., 2019. Value of agricultural externalities on the example of an agritourism. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, [online] XXI, pp. 11–20. Available at: <<https://doi.org/10.5604/01.3001.0013.2165>> [Accessed 10 April 2020].
- Chase, L. C., Stewart, M., Schilling, B., Smith, B. and Walk, M., 2018. Agritourism: Toward a conceptual framework for industry analysis. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 8/1, pp. 13–19.
- Ciolac, R., Adamov, T., Iancu, T., Popescu, G., Lile, R., Rujescu, C. and Marin, D., 2019. Agritourism-A Sustainable Development Factor for Improving the ‘Health’ of Rural Settlements. Case Study Apuseni Mountains Area. *Sustainability* [online]. Available at: <<https://doi.org/doi:10.3390/su11051467>> [Accessed 18 April 2020].
- Costanza, R., 2020. Ecological economics in 2049: Getting beyond the argument culture to the world we all want. *Ecological Economics*, [online] 168. Available at: <<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.106484>> [Accessed 12 April 2020].
- Fennell, D., 2020. *Economic impacts and marketing of ecotourism*. [online]. Available at: <<https://doi.org/10.4324/9780429346293-9>> [Accessed 10 April 2020].
- Kozera-Kowalska, M. and Uglis, J. 2016. The Importance of Human and Intellectual Capital: Education and Human Resources Training in Agritourism in Wielkopolska Region. *Double-Blind Peer Reviewed Proceedings of the International Scientific Conference Hradec Economic Days 2016*, Hradec Kralowe, Czechy, 2–3 February 2016.

Smoleńska, O., 2016. Analiza porównawcza podmiotów i produktów markowych turystyki wiejskiej w Polsce. *Monografia towarzyszy Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Turystyka wiejska. Nauka – Edukacja – Praktyka*. Poznań, Polska, 9–10 czerwca 2016. Poznań: Wydawnictwo Wieś Jutra Sp. z o.o.

The European Network for Rural Development (ENRD), 2020. *Rural Development Programmes 2014–2020: Key facts & figures Focus Area 1C: Fostering lifelong learning & vocational training in the agricultural & forestry sectors*. [online] Available at: <https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/focus-area-summary_1c.pdf> [Accessed 13 April 2020].

The European Network for Rural Development (ENRD), 2020. *Rural Development Programmes 2014–2020: Key facts & figures Focus Area 1B: Strengthening the links between agriculture, food production & forestry, & research & innovation*. [online] Available at: <https://enrd.ec.europa.eu/about/brief_en> [Accessed 16 April 2020].

Стаття надійшла 25.04.2020

